

ET GLIMT IND I VIKINGERNES VERDEN

- IFØLGE GLAVENDRUP-STENEN

*Af Leif Søndergaard
Syddansk Universitet, Odense*

Glavendrup-stenen rummer den længste indskrift på nogen dansk vikingetids-runesten, i alt består den af 210 runer. Kun indskrifterne på Ribe-runestaven og blypladen fra Odense med henholdsvis ca. 330 og 277 runer er længere, og de er dels middelalderlige, formentlig fra begyndelsen af 1300-tallet, og dels på andet materiale og med andre (magiske) funktioner.

Stenen ved Glavendrup er anbragt på en bronzealderhøj i forlængelse af en skibssætning, der ender ved en mindre høj. Denne placering tyder på, at begravelsespladsen og placeringen af stenen blev valgt bevidst med henblik på at udnytte stedets traditionelle kultiske betydning og samtidig sikre runestenen og dens indskrift maksimal kraft (Markvad: 61-63).

Sammenhængen mellem høj, skibssætning og runesten fremgår eksplicit af Tryggevælde-stenen (Danske Runeindskrifter 230), der også blev sat af Ragnhild, og hvis runer ligeledes var ristet af Sote. Her lyder det: »Ragnhild, Ulvs søster, satte denne sten og gjorde denne

Indskrifterne på runestene giver et uvurderligt glimt ind i vikingetidens danske samfund, dets bærende værdier og forestillingsverden. Vikingernes verden er vanskeligt tilgængelig, men kendskabet til den kan underbygges og udbygges ved hjælp af runesten, sagetekster og andre vidnesbyrd. I nærværende artikel har Leif Søndergaard set nærmere på, hvad den nordfynske Glavendrup-sten kan fortælle os.

høj og denne skibssætning efter sin mand, Gunulv«.

Tolkning af runerne

Dateringen af Glavendrup-stenen svinger fra 800-tallet til det tidlige 900-tal. Transskriptionen af de enkelte runer er sikker, men tolkningen af ordenes præcise betydning rummer uenigheder og uafklarede spørgsmål. Det kan diskuteres, om »solwa« betyder »den blege«, som Lis Jacobsen og Erik Moltke tolker det i Danmarks Runeindskrifter, eller om »solwa« og »goda« skal læses sammen som »Sølv-Gode«, som Johs.

Side A:

**Ragnhild satte denne sten efter Alle den blege
Viernes gode, hirdens højværdige thegn.**

Side B:

**Alles sønner gjorde disse kumler efter deres fader
og hans kone efter sin mand,
men Sote ristede disse runer efter sin herre.
Thor vie disse runer.**

Side C:

**Til en »ræte« vorde den som ailti denne sten
eller slæber den bort til minde over en anden.**

(gengivet efter Danmarks Runeindskrifter, 209)

Brøndum Nielsen mener (Brøndum Nielsen 1933: 132). Niels Åge Nielsen, som foretager en grundig sproglig gennemgang af indskriften, taler om »sølvernes høvding, folkets præst, en hæderværdig thegn« (Nielsen 1983: 78-93). Angivelsen »præst« i den forbindelse virker dog anakronistisk ved at pege ind i kristen sammenhæng. Disse usikkerheder rører dog ikke ved de vigtigste bestemmelser, nemlig at Alle placeres som »gode«, der refererer til ledelsen af den religiøse kult, og som »thegn«, der betegner den høvding, som står i spidsen for hirden.

Den afsluttende forbandelsesformel har også voldt vanskeligheder, hvor ordene »ræte« og »ailti« er blevet udlagt forskelligt. Der er dog ingen tvivl om, at »ailti« må betyde noget i retning af at beskadige eller ødelægge stenen, set i sammenhæng med, at den efterfølgende fordømmelse drejer sig om at slæbe den bort for at bruge den til en anden.

Tilsvarende må »ræte« være et negativt ladet ord, som tjener til at true den, der kan tænkes at foretage overgreb på stenen, med at blive forvandlet til noget meget ubehageligt og i hvert fald udstødt af fællesskabet. Lis Jacobsen

sammenligner forbandelsen med de tilsvarende formler på runestene ved Björketorp og Stentofte og når frem til betydningen »fredløs dødmand« eller »dødning« (Jacobsen 1935: 55-62). Det lyder umiddelbart meget plausibelt, men Ivar Lindquist afviser hendes tolkning med den begrundelse, at det i en fornnordisk kontekst ville være alt for farligt at udsætte sig for en genganger (død mand, der ikke kan finde fred), og Harry Andersen slutter sig til hans opfattelse (Lindquist 1940: 123, Andersen 1953: 5). Niels Åge Nielsens »trollmand« virker på tilsvarende vis helt ulogisk, når formålet med formelen har været at beskytte stenen mod anslag (Nielsen: 82). En helt tilfredsstillende forklaring er endnu ikke givet, men under alle omstændigheder er der tale om en voldsom trussel, som skal skræmme enhver væk fra at skade stenen.

Vikingernes ry

Hovedpersonen på Glavendrup-stenen er den afdøde Alle, der ikke alene fik rejst en runesten, men et samlet mindesmærke, som desuden omfattede to i forvejen eksisterende høje og en skibs-

sætning. Der findes ingen grav på stedet, så Alle må være død i det fremmede, enten på havet eller i kamp. Det var, hvad der skete for Alvard, hvis indskrift på Ny Larsker-sten 1 angiver, at »han druknede ude med hele skibsmandskabet« og Bøse på Ny Larsker-sten 2, »som blev dræbt i kampen ved Udlænge« (DR 379 og 380).

Markvad tolker Glavendrup-indskriftens »kumler« som mindesmærke, men påpeger, at ordet henviser til helheden af høje, skibssætning, sten og runer. I det mindste må runesten og stensætning indbefattes, som det fremgår af Skivum-stenen (DR 133), hvor kumlerne rejses: »Moderen Thyre og sønnerne Odinkar og Gudmund rejste disse kumler efter Ki(xx), den Kloge. Han var den første og bedste af 'landmænd' i Danmark«.

Efter min opfattelse har runestene

og det anlæg, som nogle af dem er anbragt i, en langt videre betydning. For vikingetidens stormænd er deres ry af afgørende betydning, også efter deres død, og det er netop dette ry, runestene skal bevare, i princippet til evig tid og i hvert fald langt ud over mands minde. Sandby-sten 3 (DR 229) slutter med »evigt vil (leve) denne mindeskrift, som Sølve (?) udførte«, og på Tillitse-stenen (DR 212) ender indskriften med en rytmisk ljódaháttur-strofe med alliterationer: »Altid vil stå / mens stenen lever / denne indskrift, som Eskil gjorde«. Randbøl-stenen (DR 40) er knap så kategorisk, idet den ikke hævder evig overlevelse, men blot at »disse stave for Thorgun vil leve meget længe«.

Betydningen af ryet fremgår af Hávamál (Den Højes Tale), der slutter med to ljódaháttur-strofer: »Fæ dør / frænde dør / selv skal jeg også dø engang

Udsnit af Glavendrup-stenens runeindskrift. Foto: Anders Boye.

/ men én ting ved jeg / som aldrig dør / mindet om hver mands dåd«. Derfor angiver mange af runestenene netop, hvordan ryet er opstået. Det kan være ved at udfylde afgørende funktioner i samfundet som gode eller thegn, eller det kan være ved at udvise mod og falde i kamp. Bedst kendt er den store Jellingsten, hvor Harald nævner sine to vigtigste resultater: at vinde sig, dvs. samle, hele Danmark og Norge og at kristne danerne.

Slægten

Slægten eller ætten var en af de bærende værdier i vikingesamfundet. Det gjaldt først og fremmest den nære slægt. Glavendrup-komplekset er typisk ved, at det var sønnerne, der satte mindesmærket efter deres far, som det er karakteristisk for ca. en tredjedel af alle runesten. Her omtales sønnerne dog ikke med navns nævnelse, som det er tilfældet på Skivum-stenen (DR 133): »Moderen Thyre og sønnerne Odinkar og Gudmund, de tre rejste disse kumler (...)«, måske fordi Alles sønner endnu ikke havde indlagt sig større fortjenester, da faren døde.

At hustruen nævnes, som det sker på Skivum-stenen og på Glavendrup-stenen, endda to gange, er også almindeligt. Det var tilfældet i forbindelse med knap 10 % af de kendte sten. I denne sammenhæng nævnes Ragnhild både som medvirkende til hele monumentet og som den, der sørgede for rejsningen af selve runestenen efter sin mand. På Tryggevælde-stenen omtales hun som Ulvs søster. Alt dette peger på, at Ragnhild har været en vigtig kvinde af god byrd, men det fortæller også mere generelt om kvindens stilling i vikingesam-

fundet. Hun var den, der passede gården i mandens hyppige fravær, og som symbol på sin værdighed bar hun nøglerne til huset og ikke mindst dets forråds-kammer. Når kvinder optræder som initiativtagere til at sætte runesten, understreger det, at de også kunne have vigtige samfundsmæssige funktioner, i hvert fald når de hørte til i de øverste dele af samfundet.

Også andre familiemedlemmer kunne rejse kumler: faren, der rejste en sten efter sin søn, og broren, der rejste efter sin bror, hørte til de mest almindelige initiativtagere. En række andre familierelationer nævnes på et mindre antal sten. På Grensten-stenen nævnes tre generationer: »Toke smed rejste denne sten efter Revle, søn af Esge, Bjørns søn«. (DR 91).

På nogle af de svenske sten blev der opregnet hele slægtstavler. På Malstastenen går opregningen syv generationer tilbage, dvs. omkring et par hundrede år: »Frömund rejste denne sten efter Rike-Gylve, Bräses søn, og Bräse var Lines søn og Line var Öns søn, og Ön var Ofegs søn og Ofeg var Tores søn. Groa var Rike-Gylves moder og hun fødte derpå Ladvi og siden Gudrun«. (Markvad: 76). Opregningen af aner tjente til at give prestige, og det var en tradition, der holdt sig langt op i middelalderen.

Også de islandske fornaldersagaer gjorde meget ud af slægtsforholdene. Ravnkel Frørgodes Saga starter med at fremstille Harald Hårfagers stamtavle: »På kong Harald Hårfagers tid (dvs. ca. 900) – han var søn af Halvdan Svarte, der var søn af Gunrød Jagtkonge, som igen var søn af Halvdan den Gavnild og Madkarrige, en søn af Øjstein Fjert, der atter var søn af svenskekongen Olav Træhugger (...)« (To islandske sagaer:

*B-siden: læses først venstre runerække opad, derefter 2. række nedad, 3. række opad etc.
Foto: Anders Boye.*

Stensætningen set mod vest med runestenen på en høj. Foto: Anders Boye.

9). Ved hjælp af sagaerne kan omkring en tredjedel af den islandske befolknings familiemæssige relationer i de første århundreder efter landnamstiden kortlægges.

Også andre relationer mellem den, der rejste en runesten, og den der skulle mindes, kunne føre til, at der blev rejst en sten og hugget runer. Det kunne være en kampfælle, der rejste en sten over den faldne. Det kunne være en rejsekammerat, der ville mindes sin ledsager, der fandt druknedøden i det fremmede. Det kunne være en træl, der takkede for sin frigivelse. Og det kunne være en undersåt, der priste sin afdøde herre, eller omvendt en høvding, der mindedes en værdsat kriger.

Under alle omstændigheder blev runestenerne sat for at ære betydningsfulde personer fra de højeste samfundslag, ofte betegnet som velbyrdige eller hæderværdige. I en del tilfælde blev persons samfundsmæssige stilling som konge eller dronning, høvding, gode,

hirdmand, bryde eller skipper nævnt. Runestenerne fortæller om personer, der på den ene eller den anden måde havde gjort sig fortjent til at blive mindet langt ud over deres levetid som brobygger, ejer af et skib, den fremmeste blandt mænd, en unidding etc. I denne sammenhæng er det specielt, at Sote, der ristede runerne efter Alle på Glavendrupstenen og Gunulv på Tryggevældestenen, selv rejste Rønninge-stenen over sin bror: »Sote satte denne sten efter sin broder Elev, søn af Asgot med det røde skjold«.

Selv om slægtsforholdet blev anset for at være vigtigt, blev det enkelte individ også værdsat. Ofte fik personerne tilnavne, der fortalte om karakteristiske træk, eller som blev brugt for at skelne den pågældende fra andre med samme navn. Alle kaldes (muligvis) »den blege«, formentlig med henvisning til hans lyse hud. I Egil Skallagrímsons Saga optræder en person »Ljot den blege«, så tolkningen af Alles tilnavn kan meget vel

A-siden: læses 3. række opad, 2. række nedad, 1. række opad, 4. række opad. Foto: Anders Boye.

C-siden: læses højre række opad, venstre række nedad. Foto: Anders Boye.

være korrekt. Andre afdøde karakteriseres på forskellige runesten som »den gode« (DR 127), »den kloge« (DR 56 og 133) eller »den rådsnilde« (DR 161).

Mange af de afdøde personer, der blev mindet på runestenene, kaldtes for »velbyrdig thegn« eller »velbyrdig dreng«, som henviser til en ung mand af god familie. På en enkelt sten blev den person, stenen var rejst for, karakteriseret som »gode«. På Glavendrup-stenen karakteriseres Alle både som gode og som thegn, dvs. at han på én gang var leder af den religiøse kult og den, der havde magten i det lokale samfund som høvding. Denne dobbelte funktion var almindelig i vikingetiden.

Runernes mester

Runernes magiske oprindelse hos Odin i Den Højes Tale er velkendt. Derfor

skulle den, der ristede runerne, være udstyret med særlige evner. Han skulle ikke alene kunne læse og skrive runer, men også have dyb indsigt i deres hemmelighed og magiske formler for at kunne udføre sit vigtige arbejde på den rigtige måde. Rune betyder hemmelighed. På Stentofte-stenen (DR 357) refererer runeristeren til runernes hemmelige magiske kraft: »Jeg runernes mester skjuler her magtfulde runer. Ustandselig med argskab, véldød den, som bryder dette«. Den nærliggende Björketorp-sten (DR 360) rummer en indskrift, som ligger så tæt på Stentofte-stenen, at der må være en forbindelse, evt. ved at den samme mand har ristet begge indskrifter. På denne sten kalder risteren sig »runerækkens mester«, dvs. han beherskede hele futhark'en (runealfabetet).

Runeristeren måtte være en betroet

mand, der godt nok kunne være i tjeneste hos en høvding eller en anden magtsperson, men som udførte nogle betydningsfulde specialopgaver, der ikke kunne overlades til hvem som helst. Hvervet som runemester gav samfundsmæssig status. På Åker-sten 1 (DR 370) fandt Sart det vigtigt at gøre opmærksom på, at han udførte sit håndværk eller sin kunst på den rigtige måde: »Sart ristede ret«. Der findes eksempler på, at runeristeren kunne begå fejl, og den korrekte udførelse var altafgørende for, at runerne kunne rumme den tiltænkte magiske kraft.

Såvel på Glavendrup-stenen som på Tryggevælde-stenen gjorde Sote opmærksom på sig selv som den, der ristede runerne, og det helt specielle ved Sote var, at han også selv fik rejst en sten til minde om sin bror. Men Sote var langt fra den eneste, der med selvbevidsthed fik sit navn sat på stenen som den, der ristede, malede, skrev eller huggede runerne på den pågældende sten. Mere end 15 af de danske runesten bærer signaturen på den, der ristede dem.

Kunstnerisk stolthed er langt fra af nyere dato. Allerede på det andet af Gallehus-guldhornene fra det tidlige 400-tal fik Lægæst gjort opmærksom på sig selv med indskriften: »Jeg Lægæst, Holtes søn, gjorde (eller lod gøre) dette horn« (DR 11). Her er det dog usikkert, om Lægæst refererer til den, der lavede hornet med indskriften, eller den, der tog initiativet og bekostede hornet.

Runernes magi

Efter at den afdøde Alle var placeret samfundsmæssigt, blev han, familien og runeristeren placeret i en større religiøs sammenhæng. For at runerne kunne

blive udstyret med den størst mulige kraft, måtte Thor vie dem. Odin blev betragtet som ophav til runerne, men Thor var som krigsgud den, der på nogle sten blev påkaldt, når runemagien skulle sættes i værk, eller kumlerne indvies. På Læborg-stenen (DR 26) var det to Thorshamre, anbragt før og efter runeindskriften, der skulle udfylde denne indviende og beskyttende funktion.

Thors hammer eller alene Thors navn blev i vikingesamfundet tilskrevet en magisk virkning, der på Glavendrup-stenen spillede sammen med den beskyttelses- og forbandelsesformel, der afsluttede indskriften. Risikoen for, at en fremmed formastede sig til at beskadige eller ødelægge stenen, måtte imødegås. Hvis kumlet eller stenen blev skadet eller fjernet, måtte det gå ud over Alles ry, som det netop var gravsættningens, stenens og indskriftens opgave at sikre.

Ikke kun Glavendrup-stenen og Tryggevælde-stenen indeholder truslen om, at den, der skader stenen, må blive til en dødning eller dæmon. Sønder Vinge-sten 2 (DR 83) har en lignende magisk formel: »En ræte den mand, der øder dette minde«, og det samme gælder Glemminge-stenen (DR 338): »Han skal blive til en ræte som bryder«, dvs. skader kumlet eller stenen.

På Skjern-sten 2 lyder forbandelsesformlen: »En sejdkarl den mand som bryder disse kumler« (DR 81). Ordet »sithi« udlægges som sejd, men den endelige tolkning som »sejdmænd« virker meningsløs, fordi en sejdmænd kan udøve trolddom, og det kan ikke være formålet med formelen at skabe en sejdkyndig. Tværtimod må betydningen være, at den, der ødelægger kumlerne, skal rammes af sejd, dvs. »Må den mand, der

*Skibssætningen set mod øst. Den skovklædte lund skyldes en senere tids forestilling om et kultsted.
Foto: Anders Boye.*

bryder disse kumler, blive ramt af sejd«.

De magiske forbandelser blev ofte anset for at være påkrævede. Historien har jo også vist, at runesten blev fjernet og brugt til andre formål eller blev beskadigede. Det kan være vanskeligt at vurdere, hvornår det kunne være sket, eller hvad begrundelsen måtte være. Under alle omstændigheder har det skadet stenens grundlæggende funktion som sikring af den dodes ry og dermed ære.

På mange sten har den magiske formel været suppleret med apotropæiske, dvs. skadeafværgende, tegn af forskellig slags. Det kan være triskler og swastikaer, som på Snoldelev-stenen (DR 248) fra omtrent samme periode som Glavendrup-stenen, eller det kan være kors af forskellig slags med før-kristen eller kristen betydning, men med samme ondtafværgende funktion.

Dertil kommer en række fremstillinger af dæmoner, der også udfylder den opgave at sikre stenen mod anslag fra onde kræfter. Næsten ens udseende dæmoner findes afbildet på Skjern-sten 2 (DR 81), Århus-sten 4 (DR 66) og Sjellestenen (DR 62). Også dyr og muligvis ornamenterne på mange sten kan have haft til formål at skræmme fra misbrug af stenene. Samme magiske funktion har afbildningerne af Kristus' ansigt eller Kristus i hel skikkelse på senere runesten haft på linje med beskyttelsesformler, hvor Kristus eller Jomfru Maria er blevet påkaldt.

De magiske formler og ondtafværgende billeder fortæller en del om vikingetidens tro på metafysiske kræfter, som det gjaldt om enten at nyttiggøre eller uskadeliggøre. Dertil tjente såvel anrøbelserne af aseguderne, ikke mindst Thor, som de magiske formler, der ikke kun blev brugt på runesten, men som

også kendes fra amuletter, våben og værktøj, brakteater og træstokke.

Den magiske kraft, som de enkelte runer eller runerækken blev tilskrevet, kunne udnyttes til såvel beskyttende som skadelige formål eksempelvis ved, at de blev gentaget, som det er tilfældet på den svenske Kylver-sten, hvor t-runen gentages seks gange. Styrken kunne også forøges med spejlvendte runer, en forskudt runerække eller andre fremgangsmåder, som gjorde det vanskeligt for dæmoner og onde kræfter at aflæse og dermed uskadeliggøre runerne. På Sørup-stenen (DR 187) er der muligvis tale om lønruner. I hvert fald er deres betydning endnu ikke afkodet. Her er indskriften kombineret med et billede af et dyr, muligvis en løve, der også kendes som beskyttende dyr fra døbefonte.

Glavendrup-stenen og dens runeindskrift, især set i sammenhæng med andre runesten og deres indskrifter, giver en fornemmelse af, hvordan vikingetidens mennesker har tænkt og troet. Det enkelte menneske havde – i det mindste i de højeste samfundslag – en selvstændig betydning, som ofte er blevet under vurderet. Samtidig var den enkeltes identitet knyttet til familien, i videre forstand til slægten eller ætten og til lokalsamfundet. Glavendrup-stenen og de andre runesten giver et fingerpeg om den sociale struktur og magtforholdene i vikingetiden. Øverst stod den politiske og militære leder, thegn'en, der samtidig var leder af den religiøse kult, dvs. gode. Bag de synlige menneskelige sammenhænge øvede gode og onde kræfter af overnaturlig art deres indflydelse, hvad enten det var guder eller dæmoner.

I døden var det vigtigt at sikre ryet. Det måtte de efterlevende tage på sig

som en opgave, der skulle løses ved at skabe et gravmæle og ved at rejse en runesten. Disse runer skulle Thor vie og dermed give kraft. Det samlede kompleks skulle beskyttes af en magisk dømonafværgende formel. Hvis runestenen blev stående, kunne ryet om manden dåd bevares. Alt dette fremgår af Glavendrup-stenen.

Thors kraft og den magiske formel har åbenbart virket. I hvert fald er Alles ry bevaret usvækket, indtil videre i mere end tusind år.

Litteratur

- Jacobsen, Lis, og Moltke, Erik: *Danmarks Runeindskrifter*, Ejnar Munksgaards Forlag, København 1942 (bd. 1 Tekst, bd. 2 Atlas, bd. 3 Register).
- Andersen, Harry: *Runestenenenes forbandelsesformularer*, København 1953.
- Andersen, Harry: »Hvad betyder uial(i)ths hait-huiarthan thiakn på Glavendrup-stenen?, *Acta Philologica Scandinavica*, bd. 25,1, Copenhagen 1960.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: *Danske Runeindskrifter*, Nordisk Kultur VI, runerne, s. 114-44.
- Bæksted, Anders: *Målruner og trolldruner*, København 1953.
- Jacobsen, Lis: *Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter*, Akademiens Förlag, Stockholm 1935.
- Markvad, Jørgen: *Runer og runesten*, Forlaget Yduns Æbler, 2003.
- Nielsen, Niels Åge: *Danske Runeindskrifter*, Hernov 1983.
- Sawyer, Birgit: *The Viking-Age Rune-Stones. Customs and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford UP 2000.
- To islandske sagaer*, udg. Chr. N. Brodersen, Søren Gyldendals Klassikere, 1995.